

Szakmai beszámoló

A kutatási munka során az alap gondolat mindvégig ez volt: a gazdaságpolitika csakis a gazdasági növekedést meghatározó objektív összefüggésekre támaszkodva képes a növekedés hosszabbtávú dinamikáját, vagyis a növekedési potenciált kedvezően befolyásolni. Ezért a gazdaságpolitikát, és ennek eszközeit végig a növekedéssel szorosan összekapcsolva vizsgáltam. Ha tehát a dinamikus növekedés nem lehetséges gyors technikai fejlődés, és a foglalkoztatás színvonalának fenntartása és/vagy növelése nélkül, és mindezek - adott tőke-és beruházás-hatékonyság esetén - megfelelő beruházási és megtakarítási hajlandóság nélkül, akkor azt kell bemutatni, hogy a gazdaságpolitika hogyan segítheti a technikai fejlesztést, továbbá a megtakarítások és beruházások kellő, illetve növekvő arányát. Vagy, ha maguk a beruházások belső forrásai adottak, nem növelhetők, azt kell megvizsgálni, mit tehet a gazdaságpolitika a beruházások hatékonyságának javítása, vagy, külső források növekvő felhasználása érdekében. Lehet-e az adott körülmények között a gazdasági hatékonyságot javítani? Mi lehet itt a gazdasági intézmények szerepe?

Ismert, hogy a növekedés nem valósulhat meg a piac arányos, az outputtal lépést tartó növekedése nélkül. Így azt is vizsgálni kell, hogy a gazdaságpolitika mennyiben segítheti a piac bővülését úgy, hogy az ne rontsa a megtakarítási és beruházási hajlandóságot, ne okozzon inflációt, ne vezessen romlásra a versenyképességben, sőt, hogy ez éppen a versenyképesség fenntartására, vagy növekedésére támaszkodjon.

Magától értetődőnek tűnik, hogy a gazdaságpolitikának a növekedési összefüggésekre kell támaszkodnia, ha a cél a dinamikus gazdasági növekedés elérése. A gyakorlati gazdaságpolitikai célkitűzések azonban nagyon gyakran negligálják ezeket, akkor is, ha a deklarált cél a növekedési dinamika ösztönzése. Az adócsökkentés például ösztönzi a keresletet, de csökkentheti az országos szintű megtakarításokat. Ekkor a gazdaságpolitika a dinamika javulása ellen hat. A megtakarítások ösztönzése hozzájárulhat a növekedés ütemének emelkedéséhez, de csak akkor, ha javul a beruházási hajlandóság is, vagy gyorsulóban van a technikai fejlődés üteme. Ha nem így van, a megtakarítások növekedése a növekedési dinamika csökkenésére, illetve visszaesésre vezet.

Az egyik legfontosabb kutatási eredménynek éppen az tekinthető, hogy a dinamikus növekedést megvalósítani óhajtó gazdaságpolitikát mindig a növekedéssel kapcsolja össze. Főként Magyarország gazdasági adottságaival összekapcsolva. A monográfiának mintegy a fele a konkrét magyar helyzetet alapul véve vizsgálja, mit érhet el a gazdaságpolitika a növekedési potenciál terén. És mert ezt az adottságokat figyelembe véve

teszi, nem prognosztizál látványosan gyors növekedést a hazai gazdaság számára. Hosszabb időszakban – 10-15 éves időszakban nem tart valószínűnek 3-4%-nál gyorsabb gazdasági növekedést. Idővel az ütem ehhez képest inkább kisebb, mint nagyobb lesz, mert a felzárkózással a fejlett országoktól átvett technikának a növekedést gyorsító szerepe csökken.

A monográfia a gazdasági növekedés ütemét úgy tekinti, mint amire csak közvetett hatást tud gyakorolni a gazdaságpolitika. Az utóbbi a növekedés ütemét nem szabhatja meg úgy, mint a pénzforgalmat, az államháztartás egyensúlyát, vagy az állami bérek nagyságát és alakulását. Csak a növekedést meghatározó tényezők alakulásában képes változást elérni, és ezeken keresztül tudja befolyásolni a növekedési potenciál nagyságát.

Ezzel a monográfia azt kívánja hangsúlyozni: a gazdaságpolitikától sok függ, de messze nem minden. A túlzott növekedési ambíciókat fenntartással kell fogadni. A gazdaságpolitika hatása a növekedés ütemére közvetett és nem közvetlen. A gazdaságpolitika – ha nem elég körültekintő – könnyebben válthatja ki a gazdasági növekedés ütemének csökkenését, mint ennek akár szerény mértékű növekedését. És a monográfiában az is nagy hangsúlyt kap: a gazdasági növekedés üteme nem mindent maga alá rendelő cél. Többet ér a kiegyensúlyozott növekedés, mint a túlhajtott. Többet az infrastruktúra fejlesztését szem előtt tartó viszonylag lassúbb ütem, mint a gyorsabb, de az infrastruktúra lemaradását magával hozó ütem. Többet ér a környezetvédelmet preferáló lassúbb, mint a környezet rombolásával járó gyorsabb ütem.

Az eredményekről részletesen:

1./ A monográfia vizsgálja a kutatási kiadások aránya, valamint a technikai fejlesztés üteme közti kapcsolatot. A kiadások aránya akkor lehet pozitív összefüggésben a technikai fejlődés ütemével, ha a kutatási szervezetek motiváltsága jó, ha ezek rugalmasan igazodnak a gazdaság igényeihez. Mivel a vállalati kutatásoknál ez a motiváció jobban érvényre jut, nem véletlen, hogy a fejlett gazdaságokban a vállalati kutatási kiadások adják a kutatások nagyobb hányadát. A tényleges arány azonban nagyban függ a külföldi tőke részesedésétől a GDP előállításában. Ahol a multinacionális vállalatok leányvállalatainak részesedése a GDP termelésében jelentős, a gyors technikai fejlődés viszonylag kisebb arányú nemzeti kutatási ráfordítás, és kisebb vállalati kutatási részesedés mellett is végbemehet. Írország kutatási ráfordításai kisebbek a nemzetközi átlagnál, mégis itt a technikai fejlődés nagyon gyors lehetett. (Itt a kutatási kiadásokat jelentős részben a külföldi tulajdonú leányvállalatok anyavállalatai biztosítják). Ugyanezen okból a magyarországi kutatási kiadások aránya viszonylag kisebb lehet, míg az államilag finanszírozott kutatási kiadások részesedésének a

nemzetközi átlaghoz képest viszonylag nagyobbak kell lennie. Nem várható el mindegyik országban ugyanazon kutatási kiadási hányad, és az állami részesedésnek is jelentősen eltérőnek kell lennie. Az adottságok konkrét elemzésére van itt is szükség.

2./ A gyors növekedés viszonylag nagyobb beruházási rátát tesz szükségessé, többnyire még akkor is, ha a beruházások hatékonysága kedvezőbb, mint az országok átlagában. Ezért külön jelentősége van a beruházásokat segítő gazdaságpolitikának. Ennek azonban döntően nem a beruházások közvetlen ösztönzésére, így állami támogatására kell irányulnia, mert emiatt fennáll a hatékonyság romlásának, és a nem gazdaságos beruházások növekedésének veszélye. A monográfia rossznak minősíti a beruházási adókedvezmények nyújtásának rendszerét, ennek különböző konkrét változatait. (Ilyenek a beruházási támogatások, a gyorsított leírások széleskörű alkalmazása, a „loss-offset” intézménye, vagyis az, hogy az állam részt vállal a vállalatok esetleges veszteségéből). Sokkal jobb eredményre vezet, ha az adóterhek általános csökkentésével együtt a vállalati nyereségadó százaléka kisebb lehet. A legjobb beruházásösztönző eszköz pedig, ha a gazdaságpolitika sikeres a gazdaság stabilitásának biztosításában, ami jelentkezik árstabilitásban, a szabályozórendszer viszonylagos stabilitásában, a gazdaságpolitika kiszámíthatóságában, a stabil árfolyamban stb. Egyebek mellett ezért lehet kedvező az euró bevezetése a hazai gazdasági növekedés számára.

3./ A nagyobb beruházási rátához hosszabb időközben mindenképp nagyobb belső megtakarítások szükségesek, vagyis nagyobb megtakarítási hajlandóság. Az utóbbi ösztönözhető részben az adópolitika segítségével. A monográfia – tisztán növekedési megfontolásból – előnyösnek tekinti az egykulcsú jövedelemadózás bevezetését, a progresszív adóztatás elvetését, a fogyasztást terhelő adók nagyobb súlyát, a termelést terhelő adóztatással szemben. Így például a forgalmi és fogyasztási adók részesedésének növekedését. Mindegyik esetben az a megfontolás, hogy a nagyobb jövedelműek megtakarítási hajlandósága rendszerint jóval nagyobb, mint a kisjövedelműeké, és a fenti eszközök viszonylagosan kevésbé terhelik a nagyobb jövedelműeket: a megtakarítási hajlandóság így nagyobb lehet. A monográfia a fogyasztásalapú adóztatás példjaként említi a megtakarítások levonhatóságát az adóalapból, ez már a jövedelemadóztatást degresszív jellegűvé is tenné még akkor is, ha lineáris, vagy enyhén progresszív adókulcsokat alkalmaznának. A dolgot arra a megállapításra jut: az állam, ha akarja, nagyon hathatósan képes ösztönözni a megtakarítási hajlandóság növekedését, illetve viszonylag magas színvonalának kialakulását.

Nem állítja azonban, hogy az ilyen gazdaságpolitika eleve helyeselhető. Az ilyen politika kifejezetten káros, ha nem biztosított, hogy ugyanabban az időben a beruházási hajlandóság is

nőjön: ekkor a növekedés gyorsulása helyett a depresszió az eredmény, sőt a GDP esése miatt, megtakarítási ráta tényleges színvonalának csökkenése. A megtakarítási ráta egyoldalú ösztönzését szolgáló adópolitika a jövedelmek túlzott polarizációját váltja ki, vagyis társadalmi szempontból elfogadhatatlan. Vagyis, a megtakarítások ösztönzése adóügyi eszközökkel egyúttal politikai mérlegelés tárgya. Ezzel együtt a gazdasági növekedés ösztönzése is: nem lehet a növekedés ütemének maximálása a gazdaságpolitika egyedüli, minden mást alárendelő célkitűzése. Ez csak akkor válhat világossá, ha a növekedés összefüggések jól ismertek: a monográfia egyik fontos megállapítása, hogy a gyors, például 7%-os, vagy még ezt is meghaladó ütemre vonatkozó ígéretések az összefüggések ismeretének súlyos hiányosságairól is árulkodnak.

A gazdaságpolitika közvetlenebbül is ösztönözheti a megtakarítási ráta növekedését országos szinten: az államháztartás egyenlegének javításával, és/vagy az állami beruházási kiadások arányának növelésével. Az utóbbival azért, mert a beruházás egyúttal megtakarítás. Az előbbivel pedig azért, mert az el nem költött állami bevétel eleve jövedelmek megtakarítása. A monográfia ugyanakkor azt is hangsúlyozza: amennyire közvetlen a gazdaságpolitikának ez a hatása a megtakarításokra, annyira nehéz ennek megvalósítása: a többlet kialakítása, vagy a deficit csökkentése közvetlenül mindig érdekeket sért, akár adóemeléssel érik ezt el, akár a kiadások csökkentésével. Nem véletlen, hogy a legtöbb országban az évek nagyobb részében deficitese az államháztartás, ami megnyilvánul abban, hogy majd mindenütt tekintélyes arányú az államadósságnak a GDP-hez viszonyított aránya. Így az állam közvetlen hozzájárulása az országos szintű megtakarításokhoz majd mindenütt mérsékelt az államilag finanszírozott beruházások ellenére is. A megtakarítások túlnyomó részét, *ha az amortizációs alappal növelt bruttó megtakarításokkal számolunk*, a vállalati szektor adja, ezért is nagy jelentőségű a gazdaság stabilitásának szolgálata a gazdaságpolitika részéről, illetve az, hogy a vállalati szektor adóterhelése viszonylag mérsékelt legyen.

4./ A hiányzó belső megtakarítások részben pótolhatók, illetve átmenetileg fedezhetők külső forrásokból. A monográfia ennek jelentőségét azonban – minél hosszabb időszakot veszünk, annál inkább – mérsékeltnek tartja. A növekedési potenciál pedig mindig hosszabb időszakra vonatkozik. A külső forrás vagy hitel, vagy direkt tőkeimport. (Segélyekkel valamennyire fejlett országban nem lehet számolni, az EU források pedig külön lapra tartoznak). A hitel kamatai előbb utóbb eléri az évi hitelfelvétel összegét, hasonló mondható el a direkt tőkeimportról: a repatriált profit haladhatja meg idővel az évi direkt tőkeimport nagyságát. Ezért a monográfia – noha a külső forrásoknak átmenetileg nagyon lényeges szerepe lehet –

alapjában véve a belső forrásokkal kalkulál, amikor a növekedési potenciál alakulását vizsgálja. Ezt teszi a hazai gazdaságpolitika távlati növekedési hatásának vizsgálata során is.

5./ A monográfia sokkal inkább a gazdasági hatékonyság lehetséges javítására helyezi a súlyt, mint a külső források igénybevételére, amikor a gazdaságpolitika lehetséges szerepét vizsgálja a növekedési potenciál alakulásában. A hatékonyság terén is fontos szerepet tulajdonít az adóztatásnak, ezen belül például a forgalmi adóztatás konkrét rendszerének.

A forgalmi adó is lehet egykulcsú, hasonlóan a személyi jövedelemadóhoz. De, míg az utóbbinak a megtakarítási hajlandóság alakulásában van szerepe, az előbbinek a hatékonyság alakulásában. Ezt a hatást az adóügyi vitákban nálunk gyakran nem veszik figyelembe. Pedig, a hatékonyságot az egykulcsú forgalmi adó kétféleképpen is képes kedvezően befolyásolni, és a monográfia mindkét hatást bemutatja.

A probléma megértése azon múlik, hogy tudjuk: a hatékonyság a legkedvezőbb akkor lehet, ha forgalmi adó nem téríti el az árarányokat a piaci verseny által kialakított, és a határköltség- és határhaszon-arányokhoz egyszerre igazodó árarányoktól. Ez csak akkor lehetséges, ha a forgalmi adó egykulcsú, ekkor ugyanis az árarányok a forgalmi adó miatt nem változnak meg. Ekkor, ha egy árufajta kétszer akkora ráfordításba kerül, mint a másik, az ára is kétszer akkora lesz a verseny következtében. Ezen az egykulcsú forgalmi adó nem változtat, a többkulcsú viszont igen. Az utóbbi esetben a következmény az, hogy a felhasználási illetve fogyasztási arányok nem igazodhatnak jól a ráfordítási arányokhoz, ez rontja a hatékonyságot. A következmény az erőforrások pazarlása, ami több áttételen keresztül a termelés hatékonyságát is rontja. A következmény a kisebb növekedési potenciál.

A többkulcsú forgalmi adó következtében a hatékonyság *más értelemben is* romlik. Ekkor az árarányok nem igazodhatnak jól a hasznossági arányokhoz sem, aminek a kisebb jóléti színvonal a következménye. Ehhez kapcsolódik a „holtteher veszteség” a „deadweight loss” fogalma, ami arra utal, hogy más, a határhaszon arányokhoz jól igazodó gazdasági szerkezet esetén a ténylegesen elért jóléti szint magasabb lehetne. A jóléti szint ugyanazon össztermelés mellett is jelentősen különböző lehet más és más termelési szerkezet mellett. Ez a probléma jól érzékelhető, ha a volt szocialista országok gazdaságára, és a termelés szerkezetének itt megvalósított alakítására gondolunk. Itt hiány és felesleg egyszerre jelentkezett, általános jelenség volt a kényszerhelyettesítés, ami rontotta a jólét színvonalát. Hasonló hatása van a differenciált forgalmiadó-kulcsok rendszerének, bár kisebb intenzitással és egészen más mechanizmuson keresztül.

Az egykulcsú forgalmi adó tehát kettős értelemben javítja a hatékonyságot: úgy hogy miatta a termelés hatékonysága nagyobb, és úgy, hogy vele együtt a jóléti veszteség lesz kisebb.

Mindkettő a *forrásallokáció* problémaköréhez tartozik: ezt az egykulcsú adózás lényeges mértékben javíthatja, hatékonyabbá teheti. Az egykulcsú forgalmi adóztatás tehát messze nemcsak az adóztatás egyszerűsítése szempontjából jelentős. A monográfia mindkét hatásnak komoly jelentőséget tulajdonít, és ezért tartja indokoltnak az egykulcsú forgalmi adóztatás alkalmazását, ennek bizonyos negatív hatásai ellenére. Itt a legfontosabb: az egykulcsú forgalmi adó jobban terheli a szegényeket.

A forrásallokációt és vele a hatékonyságot még egy szempontból befolyásolhatja az adóztatás, ilyen vonatkozásban merül fel a monográfiában az „imputed income” adóterhelése. A fogalom főként a saját tulajdonú lakás használatára vonatkozik: a tulajdonos nem fizet lakbért, ez annyi, mintha jövedelemben részesülne. Ezt adóztatni kellene. A fogalmat idővel kiterjesztették általában a tartós fogyasztási cikkek használatára is: azaz, a tartós fogyasztási cikkeket is adóztatni kellene. Az eredmény az lenne, hogy ugyanazon adóbevételt a jelenlegitől lényegesen eltérő bevételi szerkezetben lehetne elérni, sokkal kisebb mértékben terhelné az adózás a beruházási javakat, ami nagyobb arányú megtakarításra és termelő beruházásra vezetne, közelről érintené a beruházások allokációját, nagyobb lehetne a GDP/tőke arány. A koncepciót a monográfia elveti, részben azért, mert ez a lakosság túlnyomó része számára elfogadhatatlan, de azért is, mert a gazdasági növekedés oldaláról sem indokolható a termelő beruházások arányának mindenáron való növelése.

6./ A hatékonyságot és a beruházások allokációját a gazdaságpolitika nemcsak az adóztatáson keresztül befolyásolhatja. Ezt megteheti közvetlen úton is, így merül fel az iparpolitika szerepe. Ennek keretén belül a termelési arányok alakíthatók úgy, hogy bizonyos vállalatok vagy ágazatok külön elbírálás alá kerülnek az adóztatást tekintve, mert kedvezményes kulcs szerint fizethetnek nyereségadó, direkt anyagi juttatásban részesülnek speciális leírási kulcsok engedélyezésével, közvetlen pénztámogatással és sok más módon is. Az iparpolitikának ezt a változatát a monográfia elveti. Döntően azért, mert ez a kedvezményezett oldalán elkényelmesedésre vezet. Ellenben támogatja az olyan tartalmú iparpolitikát, amely az általános technikai fejlődést szolgálja, például az úgynevezett GPT technológiák fejlődésének ösztönzésén keresztül, ilyen például a komputer technika. Vagy fontosnak tartja a kis és középvállalatok támogatását, ezek ugyanis eleve hátrányban vannak, például a hitelpiacon, a nagyvállalatokkal szemben. Ugyanakkor a kis és középvállalatok fontos szerepet töltenek be a technikai fejlődés vonalán, vagy a versenyhelyzet fenntartásában, ami a távlati növekedés számára alapvető jelentőségű. Ugyanígy az iparpolitika lényeges feladatának tekinti a monográfia a lemaradó térségek fejlesztését, ezt ugyanis a spontán piaci folyamatok rendszerint képtelenek biztosítani. A lemaradás

megállítása, és fokozatos felszámolása pedig hozzájárul a hatékonyság országos szintű növeléséhez. Az iparpolitikával kapcsolatos állásfoglalás lényege: ez nem ágazatokhoz kötött, hanem az általános technikai fejlődés felgyorsításához, továbbá a kis és középvállalatokhoz és az elmaradott térségek fejlődésének segítéséhez. A gondolat veleje: minden ágazatban léteznek életképes tevékenységek, ezek segítése fontos. Továbbá: az életképes tevékenységek számára lehetőleg egyenlő előfeltételeket kell biztosítani a piaci versenyben. Ne kerüljön hátrányba az, ami önhibáján kívül van az adott körülmények közt versenyhátrányban.

7./ A monográfia nagy figyelmet szentel a világpiacon versenyképesség alakulásának befolyásolására a gazdaságpolitika részéről. Csak a legfontosabb megállapítások közlésére kerülhet itt sor.

a./ Az ár alapú versenyképesség függ az adóterhek nagyságától, feltéve, hogy a nagyobb vagy kisebb adóteher hatását nem egyenlíti ki az árfolyam politika. Vagyis, nem feltétlenül rossz az ár alapú versenyképesség ott, ahol az adóterhek nagyok más országokhoz képest. Ugyanígy, nem feltétlenül jelentkezik versenyhátrány ott, ahol a bérjárulékok aránya nemzetközi mércével magas. Ezt kiegyenlítheti az alacsonyabb bérszint, vagy az árfolyam, vagy mindkettő. Több tényezőt kell tehát egyszerre figyelembe venni. Más a helyzet azonban ott, ahol a valutaárfolyam fix, vagy ott, ahol a valuta közös. Ekkor árfolyam-korrekcióra nincs mód. Hasonló megállapításokat lehet tenni a költség alapú versenyképesség alakulásával kapcsolatban.

b./ Azt azonban ki lehet mondani, hogy a versenyképesség alakulása szempontjából előny, ha a nominális bérek nem nőnek gyorsabban, mint a termelékenység, és ha az adóterhek aránya nem emelkedik. Ekkor ugyanis nem kell más, a versenyképességet befolyásoló tényezőknek alkalmazkodniuk a bérek és az adók által okozott változásokhoz, esetleg, ilyen alkalmazkodás nem is lehetséges.

c./ Az ár-és költség alapú versenyképességet a forgalmi adók alkalmazása nem befolyásolja, mert az exportált árukat a forgalmi adózás nem terheli. Van azonban a nemzetközi versenyképességnek egy másik aspektusa is. Versenyképes az olyan ország, ahol a termelésre, annak szerkezetére a rugalmas változás a jellemző. Ez nagyobb mértékű lehet ott, ahol az adóterhek kisebbek, mert így nagyobb lehet az országos szintű megtakarítási ráta. A rugalmas szerkezetváltást mindenféle adóelvonás befolyásolja, függetlenül attól milyen az adózás konkrét formája. Ilyen megközelítésben a forgalmi adók is rontják a nemzetközi versenyképességet, mert miatta is kisebb lehet a vállalati szektor által felhasználható megtakarítások nagysága és aránya.

8./ Noha a monográfia a figyelmet arra összpontosítja, hogy a gazdaságpolitika hogyan járulhat hozzá a dinamikus gazdasági növekedéshez, nem azt kívánja szuggerálni, hogy az a jó, ha a gazdasági növekedés üteme minél magasabb. Részben azért, mert ez lehet, hogy a jövedelmi polarizáció túlhajtásával jár. A kiegyensúlyozott, a lakosság nagy részének támogatásával együtt járó növekedés ezért eleve kompromisszumot foglal magában. Másrészt: a fenntartható növekedésnek összhangban kell lennie a környezeti követelményekkel. Ez az összhang korunkban világméretben is hiányzik. Feltehető, hogy a jelenlegi ütem a világgazdaság növekedésében nem tartható hosszabb ideig. A megoldásnak eddig még a körvonalai sem tisztázottak. Jelenleg azt sem tudjuk megmondani, mekkora ütem volna összeegyeztethető a távlati környezeti követelményekkel, és ez hogyan volna elérhető. A növekedés üteme sem országosan, sem világméretben nem azért annyi, amennyi, mert éppen ilyen ütemet akarnak elérni. Éppen ekkora ütem alakult ki! A monográfia az ütem és a gazdaságpolitika közti, távolról sem egyedüli ok-okozati kapcsolat ismeretében azt vizsgálja, hogy hazánkban a növekedés dinamikája a gazdaságpolitika hatására gyorsítható-e, ha igen, milyen eszközökkel, és milyen mértékben. Ezt azért teszi, mert Magyarország kis ország, fejlettsége közepes szintű, és nem képviselhető olyan nézet, hogy a növekedést éppen Magyarországon kellene leállítani, vagy lefékezni. A növekedés és a környezet kapcsolata világméretű gond, ezt csak világméretű együttműködés keretében lehet akár csak tárgyalni, elemezni is.

9./ A monográfia terjedelmének mintegy fele részében hazai viszonylatban elemzi a gazdaságpolitika és a növekedési potenciál kapcsolatát. Ezzel kapcsolatban szélsőséges állásfoglalások léteznek. Részben az elhíresült 7%-os, sőt még ennél gyorsabb beígért növekedési dinamikára lehet hivatkozni, másrészt a gazdasági összeomlást jósoló állításokra. Ezek a vélemények politikailag motiváltak. A monográfia a növekedési potenciál nagyságát 3 és 4% közti ütemre valószínűsíti, feltételezve, hogy a gazdaságpolitika kihasználja a viszonylag dinamikus növekedést lehetővé tevő adottságokat.

10./ Léteznek nálunk kedvező és kedvezőtlen adottságok a hosszabb távú növekedés számára. Kedvezőek: a *közepes relatív fejlettségi szint*, ez a technikai import alapján gyors technikai fejlődést tesz lehetővé, a *viszonylag korszerű ipari és szolgáltatás, valamint exportszerkezet*, melyet a direkt tőkeimport és a privatizáció tett lehetővé, végül a *direkt tőkeimport viszonylag nagy állománya*, amely előny mind a szerkezetváltásban, mind a menedzsmentben, mind a külső piacok szerzésében. Kedvezőtlenek: nagy az adóterhelés mértéke, és túlsúlyos az állam a gazdaságban. Túl nagy az államháztartás deficitje. Az infrastruktúra jelentős hányada elavult állapotban van. Nemzetközi mércével mérve alacsony az aktívák aránya a munkaképes

lakosságon belül. Az oktatás minőségi szintje nem kielégítő, az emberi tőke erőteljes fejlesztésre szorul. A lakosság egészségi helyzete a fejlett és közepesen fejlett országok többségéhez viszonyítva rossz. Az adottságok tehát nem valószínűsítenek kiugróan magas fenntartható növekedési ütemet. Hosszú idő szükséges ahhoz, hogy ezek összességében lényeges javulás következzen be.

10./ A hosszabb távú növekedés jelentős meghatározó tényezője a kutatási ráfordítások aránya. Nálunk a mintegy 0,8%-os ráfordítási arányról a kutatások arányát a GDP mintegy 2%-ára kellene növelni. Ez azonban a dinamikusabb növekedés számára egymagában nem elegendő. Legalább ekkora jelentőségű a jobb kutatási témaválasztás, a gazdaság szükségleteihez történő jobb igazodás a kutatásokban, a kutatói gárda minőségi cseréje, illetve a kutatóhelyek személyi utánpótlásának biztosítása tehetséges fiatal kutatókkal, a kutatói intézmények vezetésének mindezt segítő átalakulása. Mindennek természetesen bérézési feltételei is vannak. A lényeghez tartozik még, hogy nálunk is szükséges a vállalati kutatások részarányának növekedése az összes kutatási ráfordításokon belül. A vállalatok közvetlen érdeke az igazodás a gazdasági igényekhez, továbbá a tehetséges kutatók preferálása. A külföldi leányvállalatok miatt azonban nem valószínű, hogy a vállalati kutatások arányát 2/3-ra kellene emelni az összes kutatási kiadáson belül. Kielégítőnek tűnik az 50%-os arány is.

11./ A növekedési potenciál nagyságánál nálunk különösen nagy súllyal jön számításba a belső megtakarítások arányának várható alakulása. Így sokáig, még most is, sokan nagy reményeket fűznek a nagy átfogó reformokhoz, nevezetesen az államigazgatás, az egészségügy, a nyugdíjrendszer és az oktatási rendszer reformjához. Az eredmény függ attól, hogy a reformokat ki hogyan képzelel el. De akárhogy nézzük, aligha várható, hogy a reformokkal akkora forrást szabadíthatunk fel, hogy ez a gazdasági növekedés hosszabb távú átlagos évi ütemének radikális emelkedésére vezessen.

A legtöbb megtakarítás az államigazgatás reformjától várható, ez sem az egyik évről a másikra. Lényeges megtakarítás érhető el az oktatás reformjával is, feltéve, hogy a nem jelképes tandíjakat általánosan bevezetik a felsőoktatásban. Az egészségügy reformjával csökkenthető az állami kiadások nagysága, ez országos szinten – a maga részéről – növeli a megtakarítási hányadot, de növeli a háztartások megterhelését, ami viszont a háztartási szektor megtakarításainak arányát csökkenti. Végül, a nyugdíjrendszer reformja, ha csak a többpillérű nyugdíjbiztosítás bevezetését nézzük, országos szinten nem alkalmas a megtakarítási ráta emelésére, ennek előnyei inkább a biztosítási elv térhódításának hatásában jelentkeznek. Ha mindent összevetünk, azt látjuk: az átfogó reformfolyamat elsősorban az államháztartás deficitjének csökkentését segíti elő, ez tehető 4-5%-ra a GDP-hez viszonyítva

a reformfolyamat végére. (Olyan intézkedésekkel együtt, mint az ártámogatások radikális leszorítása, a szociális kiadásoknak a rászorultság elvéhez való szigorú kapcsolása). Ez a maastrichti konvergencia követelmények szempontjából igen nagy jelentőségű változás. De sokkal kevesebbet jelent az országos szintű megtakarítási ráta növekedése szempontjából: a megtakarítások az államkasszában ugyanis együtt járnak a háztartások és részben a vállalatok terheinek növekedésével. Mindösszesen mintegy 2%-ponttal növekedhet az országos szintű megtakarítási ráta a reformok következetes végrehajtása esetében. Inkább az egyensúlyt javítja a reform, jóval kevésbé kedvezhet a megtakarítási ráta növekedésének. Ez a monográfia nagyon lényeges megállapítása.

Persze a reformba sok minden beleérthető. Ha a nyugdíjrendszer reformja a nyugdíjas korhatár felemelését, továbbá a nyugdíjak lassúbb emelkedését, valamint a nyugdíjjárulék emelését is jelenti, az államháztartás deficitje jelentősebben csökkenthető. De ezzel aligha növelhető az országos szintű megtakarítások aránya, azért, mert a háztartások megtakarítási képessége nem független az állami kiadások alakulásától. Ezért mindenképpen igaz: a reformnak a hatását tekintve más a következménye az államháztartás és az egész gazdaság egyensúlyában, és megint más a gazdasági növekedés várható ütemében.

A növekedési potenciált tekintve az átfogó reformnak inkább így van jelentősége: azonos beruházási ráta esetén is nagyobb lehet a dinamika akkor, ha a gazdaság egyensúly közeli állapotban van. Részben azért, mert visszafogásra ritkábban kerülhet sor, részben, mert ekkor a vállalatok kalkulációi biztosabbak lehetnek. Így a beruházások és a tőke hatékonysága is nagyobb lehet. Nem lehet azonban megmondani, hogy az így várható ütemtöbblet a növekedésben mekkora. Maga a már hivatkozott 2%-os többlet a megtakarításokban nem hoz nagy ütemtöbbletet. Mintegy 1/6-os marginális beruházás hatékonysággal számolva – ez a tényleges marginális hatékonyság jelenleg – csupán $2/6=1/3$, vagyis 0,33%-os növekedési ütemtöbbletet jelent. Vagyis a reformmal együtt sem juthatunk 7%-os növekedési pályára.

12./ A monográfia nagy jelentőséget tulajdonít az államháztartás egyensúlyának. A deficit nagy aránya sok szempontból hátrányos hatású a növekedési potenciálra. Mindenekelőtt azért, mert ez a saját összegével csökkenti a makrogazdasági szintű megtakarítást, aminek alapvető a jelentősége a hosszú távú növekedésben. Ott, ahol a deficit aránya máris tetemes, semmi esetre sem helyes az adókat csökkenteni, mert ez az államháztartás egyensúlyát tovább rontja. Ezzel kapcsolatban a monográfia élesen bírálja a hazai gazdaságpolitikát az adócsökkentésre tett ígéretek, illetve a végrehajtott adócsökkentések miatt. Magyarországon radikális adócsökkentésre pedig semmiképpen nincs mód. Ezt úgy beállítani, mint a gazdasági növekedés dinamizálásának fontos, sőt alapvető előfeltételét, azt árulja el, hogy a

javaslattevők a legfontosabb makrogazdasági és növekedési összefüggésekkel nincsenek tisztában. Tulajdonképpen azt a hibát követik el, hogy a nem teljes foglalkoztatásra jellemző szabályszerűségeket próbálják átvinni a hosszú távú gazdasági növekedés állapotára, ahol lényegében a kapacitások teljes, vagy közel teljes kihasználását kell feltételezni.

13./ Külön figyelmet kapnak a monográfiában az adószerkezet és a növekedési potenciál összefüggései a hazai adottságokat figyelembe véve. A személyi jövedelemadózással kapcsolatban az állásfoglalás az, hogy a terhelést egyelőre nem helyes csökkenteni, az egykulcsú jövedelemadót pedig nem helyes bevezetni. Annak ellenére, hogy ez kétségteljesen javítaná a megtakarítási hajlandóságot országos szinten. De az utóbbi éppen a jövedelmi polarizáció további erősödése miatt javulna, és a jövedelmi egyenlőtlenségek amúgy is túlhajtottak Magyarországon. A személyi jövedelemadózás terén ezért jobban figyelembe kell venni a méltányosság elvét. Ezt az is indokolja, hogy helyesebb lépés lenne az egykulcsú forgalmi adóztatás bevezetése, ami persze növelné az alacsonyabb jövedelmet élvezők terheit. Az utóbbiak adóterhelését viszont hiba lenne duplán megnövelni, a személyi jövedelem adóztatásával is és az egykulcsú forgalmi adó bevezetésével is. Az egykulcsú forgalmi adóztatást a hatékonyság szükséges javítása indokolja, mert ez segíti a jelenleginél hatékonyabb forrásallokációt. Esetleg az is jó megoldás, ha az áruk és szolgáltatások túlnyomó részét adóztatnák egykulcsú áfával, és csak bizonyos, olyan termékek és szolgáltatások esetén alkalmaznának jelentősen kisebb áfa-kulcsot, ahol azt a szociális szempontok nagy nyomattal indokolják.

A járulékterhek esetében nagyon óvatosan kell eljárni. Semmiképpen nem szabad a bérjárulékokat erőteljesen csökkenteni, mert mind a nyugdíj, mind az egészségbiztosítás deficitese, ráadásul nagymértékben. A monográfia állásfoglalása szerint általában véve is hiba, ha az adó- illetve járulékcsökkentés az első lépés, és ezt követi annak vizsgálata, hogy miképpen lehetne az államháztartás egyensúlyát kiadáscsökkentéssel utólag helyreállítani. Mindig a kiadások csökkentésének kellene meghatározónak lennie, erre kellene támaszkodnia az adóterhek csökkentésének. Nálunk ez rendszerint fordítva történik, ha egyáltalán szóba is kerül a kiadások érdemi csökkentése. Ez az államháztartási hiány növekvő irányzatának egyik fontos meghatározója, és ez, a mi gyakorlatunkban, mindenekelőtt az egészségügyi és nyugdíjbiztosítás esetében igaz.

A monográfia nem vitatja, hogy az úgynevezett „adó-ék” a foglalkoztatás és vele együtt a gazdasági növekedés egyik meghatározó tényezője. Nem lehet azonban levezetni a foglalkoztatás alakulását csupán az „adó-ék” nagyságából, ami döntően a bérjárulékok és a bérekre kivetett jövedelemadó százalékanak alakulásától függ. Az „adó-ék” csupán az egyik

foglalkoztatást szabályozó tényező, és nem is a legfontosabb. Jóval nagyobb a jelentősége a konjunktúra alakulásának, a világgazdasági helyzet változásának, a vállalati várakozásoknak, amelyeknek nálunk különösen fontos meghatározói a nemzetközi monopóliumok hazai leányvállalatainak döntési.

14./ A potenciálisan elérhető növekedési ütem lényeges befolyásoló tényezője a kiszámíthatóság. Ennek pedig egyik fontos előfeltétele a gazdaságpolitikában érvényre jutó következetesség. Ez utóbbi nem figyelhető meg, ha a gazdaságvezetés egyes felelős intézményei nem egységes koncepció szerint döntenek. Súlyos hiba, ha az államháztartást érintő kormányzati döntések, valamint a jegybanki döntések nem egységes gazdaságpolitikai elvekhez igazodnak. Ez történik például akkor, ha az államháztartási politika, valamint a jövedelmi politika tartósan és erőteljesen expanzív, a monetáris politika pedig ugyanakkor erőteljesen restriktív. És különösen nagy a hiba akkor, ha az expanzív költségvetési és jövedelmi politikát a gazdasági helyzet nem indokolja, hanem ellenkezőleg, inkább a gazdasági expanzió korlátozására lenne szükség. Ebben az esetben a monetáris politika nem képes ellensúlyozni a kormányzat által elkövetett hibát, sőt, ha lehet, a restriktív jegybanki politika még tovább ronthatja a helyzetet. Ilyen körülmények között a gazdaságot súlyos anomáliák jellemzik, és a felszínen úgy tűnik, hogy a gazdasági törvényszerűségek nem érvényesülnek. Ekkor egyszerre figyelhető meg az államháztartás deficitjének gyors növekedése, a nominális bérek erőteljes emelkedése, és az inflációs ráta stagnálása, vagy csökkenése. A nemzeti valuta akkor értékelődik fel, amikor a kereskedelmi és fizetési mérleg deficitje rohamosan nő.

Az ilyen folyamatok akkor erősödnek fel, amikor élesek a belső politikai ellentétek: a politika maga alá rendeli a gazdaságot. A politika a gazdasági fejlődés kerékkötőjévé válik. A politikának ezt a káros szerepét a monográfia alaposan elemzi, sőt kimondja: 2001-től kezdve a gazdaságban megfigyelhető anomáliák döntő meghatározó tényezője a politika. Nálunk a gazdaság a politika fogságába került. Mindazok a gondok, amelyek a maastrichti konvergencia-kritériumok nem teljesítéséből következnek, a kiélezett, és kórossá vált belső politikai ellentétekre vezethetők vissza.

Az anyag nem tartja lehetetlennek, hogy a politikának ettől a káros hatásától megszabaduljon az ország. Ehhez elsősorban az szükséges, hogy a hatalomra kerülő kormányzat haladéktalanul hozzájárasson a reformok végrehajtásához, illetve az államháztartás egyensúlyának helyreállításához. Komoly esély van arra, hogy ehhez a lakosság megadja a támogatást a tényleges helyzet nyílt ismertetése, és a megoldáshoz vezető program közzététele esetében.

15./ A monográfia kiemelt figyelmet fordít annak vizsgálatára, hogy mit kell tenni az egyensúly helyreállítása érdekében. Körvonalazza az ehhez szükséges adó, ár, és jövedelempolitikai eszközöket, reformlépéseket, azt is, hogy ezek hogyan érintenék az államháztartást és a lakosság jövedelmének alakulását. (Adócsökkentés mellőzése, esetleg adóemelés, a rászorultság elvének alkalmazása a szociális kiadásokban. Az államigazgatásban foglalkoztatottak jelentős csökkentése. Az ártámogatás megszüntetése az energiahordozókban. Tandíj bevezetése a felsőoktatásban. Az egészségügy teljes átalakítása, benne például az alapellátás körének megállapítása, több biztosítós rendszer bevezetése, a verseny érvényesítése az egészségügy területén is. Az egészségügyi szolgáltatásokban a méltányos, elviselhető térítéses rendszer szélesebb körű alkalmazása, a magántőke fokozott bevonása az egészségügyi beruházásokba. Az állami foglalkoztatottak bérének átmeneti befagyasztása stb.). Számol az időközben bekövetkező reálisan várható gazdasági növekedéssel is, és azzal, hogy ez mennyiben befolyásolja a lakosságot várhatóan érintő terheket, és mennyiben képez forrást az egyensúly javításának és helyreállításának.

Amikor a monográfia éppen készült, országosan első ízben adott átfogó képet a lehetséges megoldásról. Azóta egymás után jelennek meg javaslatok, számítások a különböző intézmények, illetve közgazdászok részéről: e számítások elég jól illeszthetők abba a keretbe, amelyet a monográfia megfogalmaz. Ez azt is jelenti: az itt levont következtetések feltehetően és alapjában véve helyesek, elfogadhatók. Továbbá, az itt levont következtetések alapján tett megállapítások a növekedési potenciál várható nagyságáról is megalapozottak, legalább is, ettől a tényleges jövőbeli növekedési ütem nem térhet el jelentősen.

16./ A monográfia tárgyalja, hogy az egyensúly helyreállítását követően mire kell törekednie a jövedelempolitikának és a monetáris politikának, valamint az államháztartásnak az egyensúly fenntartása és az árstabilitás biztosítása érdekében. Külön figyelmet szentel a monetáris politikának az eurózónához való jövőbeli csatlakozást követően. Ekkor is folytat a jegybank monetáris politikát, csak már nem önállót, ekkor már az EMU közös monetáris politikáját hajtja végre. Itt annak vizsgálata történik, hogy nem lesz e hátránya az önálló monetáris politika feladásának. Zavarok felléphetnek, de ezek kisebb jelentőségűek ahhoz képest, hogy az eurozónán belül az árstabilitásra nagyobb lesz a garancia, hogy nem lesz árfolyamkockázat, illetve ez csak sokkal kisebb mértékű lesz, hogy kisebb lesz a reálkamatláb nagysága, hogy ezért nagyobb lehet a beruházási hajlandóság. Külön elemzés tárgya e témakörön belül, hogy mi a jelentősége a hosszabb távú gazdasági növekedés számára az árstabilitásnak.

17./ A monográfia a gazdasági fejlesztés kulcsterületei közé sorolja egyebek közt az infrastruktúra átfogó fejlesztését, a regionális fejlesztést és a környezetvédelmet. Ezek kiemelt fejlesztése nem kerülhető meg, így nem hagyható figyelmen kívül a hosszabbtávú növekedésre gyakorolt hatásuk sem. Noha nem egyértelműen, de a potenciálisan elérhető növekedési ütemet csökkentik. A magyarázat a tőkeigényességre gyakorolt hatásukban rejlik, ezt ugyanis növelik. Az infrastruktúra mindig és mindenütt tőkeigényes terület. Az itt található objektumok hosszú életűek, tervezésüknél eleve nemcsak a közeljövő, hanem az évtizedek múltán várható igénybevételére is gondolni kell. Létrehozásukkor, az adott igényeket jóval nagyobb kapacitással kell rendelkezniük. Ez a mindenkori termeléshez, illetve szolgáltatáshoz képest nagy tőkelekötést jelent. A környezetvédelem eleve pótlólagos beruházást tételez fel, vagyis miatta, adott termelés nagyobb beruházást igényel. A lemaradt területek felzárkóztatása esetén hasonló a helyzet: itt is a szokottnál nagyobb beruházási igénnyel kell számolni. Mindez máris érinti a gazdasági növekedés lehetséges ütemét, hiszen az elérhető ütem részben a megtakarítási hajlandóság korlátozza. Ha a megtakarítások nagysága és aránya adott, a tőkeigényesség várható növekedése országos szinten a korábbinál kisebb növekedési ütemet tesz lehetővé.

Ezzel Magyarországon számolni kell. Teljesen mindegy, hogy például az infrastruktúra fejlesztését állami vagy magánforrásból finanszírozzák. Ha a megtakarítási hányad adott, a növekvő tőkeigény kisebb ütemet tesz lehetővé. Ezzel mindazok, akik nagy növekedési ütemben bíznak, rendszerint nem számolnak.

18./ A monográfia ezzel is számol. Ennek is szerepe van abban, hogy a növekedési potenciál felbecsülése során óvatosan jár el. Az ipari termelés hatékonyságának várható javulása, a verseny erősödése, az egyensúlyi helyzet helyreállításán alapuló stabil gazdaság, az uniós források lehetséges felhasználása ellenére sem számol jelentősebb emelkedéssel a várható növekedési ütemben. Mindezt ellensúlyozhatják a tőkeigényesség alakulásában várható ellentétes folyamatok. Ezért teszi a monográfia a növekedési potenciál nagyságát 3 és 4% közé. Ez még valamivel kisebb is, mint az eddig elért átlagos évi növekedési ütem. Itt számításba jön az is, hogy idővel csökken a gazdaság viszonylagos technikai lemaradásából levezethető előny a növekedés ütemében. Minél közelebb kerülünk a fejlettekhez, annál kisebb technikai – termelékenységi ugrás érhető el. Természetesen nem egy-két évet kell számításba venni, hanem több év átlagát.

19./ A monográfia szerint ez nem ok a csüggedésre. Évi 3-4%-os ütem elég nagy ütem. Ez ugyanakkor a harmonikus növekedés keretében mehet végbe, ami óriási előny az eddig nálunk realizálthoz képest. A gazdaság e szerint olyan növekvő gazdaság lesz, amit nem a

növekvő eladósodás, a környezet fokozódó szennyezése, az infrastruktúra mind nagyobb lemaradása, a koszos, lerobbant vonatok, a lakóépületek hámló falai, a leromlott és szűk utak jellemeznék sok más egyéb baj mellett. Ugyanaz a növekedési ütem a GDP-ben harmonikus növekedés esetén az életszínvonal jóval gyorsabb emelkedését jelenti, mint a harmonikus fejlődés hiánya mellett. Az eladósodás megállítása pedig azt jelenti: a GNP növekedése nagyobb lesz a GDP-hez képest.

20./ A monográfia súlyos hibának tartja, ha a kormányzat a valóságosan elérhetőnél nagyobb növekedési ütemhez igazítja az államháztartási tervet. Ekkor szükségképpen deficitessé válik a költségvetés. Ez annál komolyabb baj, minél tovább tart az ilyen gyakorlat. Ebben az esetben az eredmény csak az lehet, hogy a növekedés tényleges üteme kisebb lesz a lehetségesnél, és a gazdaság ismét a nem harmonikus növekedés felé sodródik.